



B | S | T The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND



Марина Воротнюк

АУДИТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ:



ДИСКУСІЙНА ЗАПИСКА

Київ
2016



Публікація підготовлена у рамках проекту Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики України». Цей проект виконується за підтримки «Чорноморського фонду для регіональної співпраці» Німецького фонду Маршалла (GMF) та «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів України», яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ) у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів (ТТФ) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні (SIDA).

Звіт дослідження є винятково відповідальністю Інституту світової політики та не обов'язково відображає погляди Німецького фонду Маршалла, уряду Швеції, Міжнародного фонду «Відродження» та Фонду розвитку аналітичних центрів. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього дослідження у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Автор:

Марина Воротнюк

Редактор

та координатор проекту:

Катерина Зарембо

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Інтереси України щодо Туреччини і Туреччини щодо України: «мапа цілей»	6
2.1. Туреччина як безпековий гравець у Чорноморському регіоні	6
2.2. «Економізація» двосторонніх відносин	9
2.3. Україна і Туреччина: конкуренція енергетичних хабів?	13
2.4. Кримські татари: «місток дружби» між Україною та Туреччиною	15
3. Зацікавлені особи, групи інтересів та впливу	17
4. Наявні і потенційні ризики, конфлікти	22
5. Висновки та рекомендації	27
Подяка	32

1. ВСТУП

«Стратегічне партнерство» між Україною і Туреччиною донедавна існувало здебільшого як атрибут дипломатичної риторики, аніж як змістовний формат двосторонніх відносин. Незважаючи на активний політичний діалог і поглиблення економічних контактів між Україною та Туреччиною, зовнішньополітичним діям країн у багатьох сферах співробітництва бракувало далекоглядності та системності.

Окрім того, зовнішньополітичний наратив України чітко мав біполярну спрямованість – куди рухатись, на Схід чи Захід? Південь як такий був білою плямою на мапі української дипломатії; згадки щодо можливостей двосторонньої співпраці з Туреччиною були спорадичними та декларативними.

Зрештою, найбільшу перешкоду стратегічному зближенню України та Туреччини становила приналежність останньої до тих держав, які опосередковано підтримують Росію, прагнучи зберегти високий рівень співробітництва з нею.

Кардинальна зміна геополітичної ситуації у регіоні у 2014 році призвела до перегляду політики щодо Туреччини з боку України. Туреччина почала займати одну з перших сходинок у зовнішньополітичних пріоритетах України у зв'язку з втратою Криму та конфліктом на Сході країни, а також загостренням безпекової ситуації в Чорноморському регіоні в цілому. Своєю чергою, погіршення відносин Турецької Республіки з більшістю держав Близького Сходу, конфронтація з Російською Федерацією призвели до того, що Анкара розпочала відновлення контактів зі своїми сусідами та країнами Заходу. Зближення з Україною є однією зі складових повернення Анкари до проєвропейського курсу.

На сьогодні інтереси України щодо Туреччини полягають у наступних сферах:

- 1) безпековій, зокрема гарантування безпеки у Чорноморському регіоні та можлива участь Туреччини у створенні механізму деокупації Криму (формат «Женева плюс»);

2) економічній, у контексті залучення фінансової підтримки для стабілізації й відновлення України, а також посилення торгівельних відносин із Туреччиною;

3) енергетичній, зокрема отримання від Туреччини дозволу на проходження танкерів зі скрапленим природним газом (СПГ) через Босфор та будівництво LNG-терміналу (з урахуванням результатів переговорів) та інтерконекторів;

4) гуманітарній, а саме співпраці щодо внутрішньо переміщених осіб, зокрема кримських татар, зв'язки між кримськотатарською меншиною в Україні та кримськотатарською діаспорою в Туреччині для адвокатування інтересів України в Туреччині.

Зі свого боку Туреччина, у зв'язку з кризою у відносинах із Росією, включила до діалогу з Україною теми, які донедавна вважалися занадто чутливими, як-от енергетика та військово-технічна співпраця. Інтенсифікувався політичний діалог з актуальних безпекових та економічних питань, відбулася низка зустрічей на вищому рівні, поновилися переговори щодо підписання ЗВТ тощо.

Таким чином, сьогодні є підстави говорити про певне «вікно можливостей», яке за умови ефективної української дипломатії може піднести українсько-турецькі відносини на якісно новий рівень. Йдеться передусім про вироблення стратегічного бачення пріоритетів співпраці замість реактивного підходу до двосторонніх відносин, притаманного українській зовнішній політиці. Однак перегляд відносин з офіційною Анкарою має ґрунтуватися не тільки на поточній напрузі між Туреччиною та Росією, а й на усвідомленні всіх тих переваг, які надає стратегічне партнерство.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

2.1. ТУРЕЧЧИНА ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ГРАВЕЦЬ У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

У політико-безпековій площині Туреччина завжди відігравала важливу роль для України. Важливим елементом українсько-турецького співробітництва була його орієнтація на європейську і євроатлантичну інтеграцію (виключаючи період позаблокового статусу України). Незважаючи на різні рівні інтеграції країн з ЄС (Туреччина з 1987 р. є кандидатом на вступ до ЄС, з 1996 р. – входить в митний союз із ЄС), процеси європеїзації є спільним знаменником соціальних трансформацій в обох країнах. Неодноразово сторони підтримували одна одну, виступаючи в тандемі в міжнародних організаціях, під час виборів до керівних органів тощо. Щоправда, важко стверджувати, що це є свідченням синхронізації їхніх дій на багатосторонніх платформах.

Однак після анексії Криму з боку Російської Федерації та збройної агресії на Сході України роль Туреччини у забезпеченні національної безпеки України суттєво збільшилася. Про це свідчить активізація контактів, яка розпочалась, починаючи з 2014 р., але особливо у кінці 2015 – на початку 2016 рр. У цей період відбулася низка важливих зустрічей, зокрема перша офіційна зустріч Президента України Петра Порошенка та Президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана у березні 2015 р. та наступна, у березні 2016 р. в рамках засідання Стратегічної ради високого рівня між Турецькою Республікою та Україною у Києві. На них, окрім підтримки територіальної цілісності України, було підкреслено «значний потенціал Туреччини у сприянні стабілізації ситуації в Україні» та відзначена перспективність залучення турецьких будівельних компаній до реконструкції зруйнованих регіонів України. Той факт, що спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні очолює досвідчений турецький дипломат, Посол Туреччини в Україні називає своєрідним внеском Туреччини в урегулювання ситуації на Сході.¹ Окрім того, президент

¹ *Ambassador Mr. Yönet Can Tezel's Interview To Ukrinform*, 23.03.2015. Available at <http://kiev.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=229651>.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

Порошенко заявив, що Туреччина підтримує механізм деокупації Криму через двосторонні консультації та формат «Женева плюс», а також підтримує українську економіку через виділення кредиту (50 млн дол. США) на фінансування загального фонду Державного бюджету України².

Зміни в концептуальних основах турецької зовнішньої політики, а саме: розширення «зони відповідальності» Туреччини, бажання не тільки забезпечувати свою безпеку, а й проєціювати її, самосприйняття її як «глобальної сили», а також її конфронтація з Росією — створюють абсолютно новий формат системи безпеки в регіоні, з чим Україні потрібно узгоджувати свої інтереси та політику. Слід врахувати, що в Чорноморському регіоні Туреччиною традиційно виділяються три найважливіші напрями зовнішньої політики: Росія, ЄС та Південний Кавказ, український напрямок не є найбільш пріоритетним. Також на сучасному етапі можна також констатувати об'єктивно вищий інтерес Анкари до регіональних процесів на Близькому Сході (в світлі громадянської війни в Сирії), у порівнянні з Чорноморським регіоном.

Безумовно, безпека Чорноморського регіону є також важливою для турецької зовнішньої політики. Однак вона зацікавлена у стабільності країн-партнерів та сусідів та збереженні статус-кво більше, ніж, скажімо, у їхніх демократичних перетвореннях і нестабільності, що їх супроводжує. Саме тому всі політичні турбулентності в Україні в Туреччині сприймають із певною обережністю. Крім того, проблема України, з якою Туреччина не має сухопутного кордону, менше турбує турецький політикум і пересічних турків, у порівнянні з власним «Донбасом» на південному сході країни та власними безпековими загрозами: терактами Ісламської держави, Робочої партії Курдистану, впливом біженців із Сирії.

На жаль, нинішня позиція Туреччини щодо Криму є двозначною. З одного боку, Анкара висловила підтримку Україні. Туреччина підтримала українську позицію в рамках ООН, надіслала своїх пред-

² Президент України та Прем'єр-міністр Туреччини наголошують на стратегічному характері партнерства двох країн. 15 Лютого 2016. – Режим доступу <http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-ta-premyer-ministr-turechchini-nagoloshuy-36743>.

ставників до Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. У пункті 5 Спільної декларації за результатами П'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня від 9 березня 2016 р. зазначено: «Працювати разом у рамках міжнародного права з метою деокупації Криму, посилити співпрацю в рамках ООН, РЄ та ОБСЄ з метою відновлення суверенітету України над півостровом та захисту прав громадян України, зокрема кримських татар, на тимчасово окупованих територіях». У випадку анексії Криму Туреччина відреагувала на підтримку України набагато швидше, ніж на підтримку Грузії під час російсько-грузинської війни у 2008 році (що не залишилося непоміченим у Москві).

У випадку анексії Криму Туреччина відреагувала на підтримку України набагато швидше, ніж на підтримку Грузії під час російсько-грузинської війни у 2008 році (що не залишилося непоміченим у Москві)

Однак, формально підтримуючи територіальну цілісність України, дотримання норм міжнародного права, подолання сепаратистських тенденцій у Криму шляхом діалогу та консенсусу, водночас Туреччина не солідаризувалася з Україною та Заходом стосовно санкцій проти російського уряду. Неодноразово турецькі високопосадовці заявляли про неприпустимість використання кримської проблеми зовнішніми силами для погіршення відносин між Туреччиною та Росією. Туреччина намагалася використати ситуацію із заборною російським урядом імпортувати продовольчі продукти з країн, що вдалися до санкцій проти Росії. Таким чином, Анкара була зручним прикладом для російської влади, щоб показати, що є країни НАТО, які не розділяють «імперіалістичні амбіції США», інструментом легітимізації російської політики.

Можна умовно використати таку аналогію: якщо у випадку Німеччини відбулася «донбасизація» її зовнішньої політики щодо України³, то у випадку Туреччини здавалось би очікуваної «кримізації» не відбулося, якщо під «кримізацією» розуміти висунення питання повернення Криму та забезпечення прав кримських татар на півострові в топ пріоритети турецького порядку денного. Уникаючи політи-

³ *Альона Гетьманчук, Сергій Солодкий. Аудит зовнішньої політики Україна–Німеччина. Як ситуативне партнерство перетворити на пріоритетне. Дискусійна записка. ІСП. Київ, 2016. – С. 9*

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

зації взаємодії, Туреччина сфокусувалася на гуманітарній складовій проблеми – вона стала одним із найбільших донорів гуманітарної допомоги Україні. Зараз об'єми технічної допомоги Туреччини (наприклад, у вигляді надання польового шпиталю Збройним Силам України чи для внутрішньо переміщених осіб (ВПЛ)) стабільно зростають. Так само як Німеччина, «захищаючи територіальну цілісність України, [...] передусім стала на захист міжнародного права та постгельсінського безпекового порядку в Європі, а не власне України»⁴, Туреччина виступає адвокатом збереження статусу-кво, гарантом якого вона себе відчуває, а не самої України.

Анкара підтримує європейські та євроатлантичні аспірації України. Водночас зміна статусу-кво в регіоні, зокрема, через посилення присутності НАТО, завжди неоднозначно сприймалось Анкарою. Дається взнаки традиційне ще з часів Османської імперії сприйняття

Якщо у випадку Німеччини відбулася «донбасизація» її зовнішньої політики щодо України, то у випадку Туреччини «кримізація» не відбулася

Чорного моря як «Турецького озера», де у Росії та Туреччині є власні сфери та існує мовчазне розуміння, що втручання до чужої сфери є небажаним. Незважаючи на регулярну участь турецьких ВМС в міжнародних навчаннях в Чорному морі, Туреччина, наприклад, заветувала розширення операції НАТО «Активні зусилля» до Чорного моря, не пропустила американський військовий корабель через протоки під час російсько-грузинської війни 2008 року.

2.2. «ЕКОНОМІЗАЦІЯ» ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Геополітична та безпекова динаміка 2014–2015 років контраверсійним чином позначилися на українсько-турецьких відносинах. З одного боку, цей період ознаменувався поновленням переговорів щодо Зони вільної торгівлі між Україною та Туреччиною, які були призупинені у 2013 році. З іншого – конфлікт на Донбасі фактично призвів до втрати деяких турецьких підприємств, що залишилися на окупованих територіях, а економічна рецесія в Україні загалом –

⁴ Там само.

до падіння товарообігу між країнами. На даний момент товарообіг між двома країнами становить 4-5 млрд дол. США на рік (українські і турецькі оцінки відрізняються), що менше, ніж показники до рецесії. Економізація зовнішньої політики Туреччини є традиційною її рисою, яка визначає геоекономічні інтереси цієї країни. Саме цим викликана наполегливість турецьких партнерів у питанні підписання угоди про ЗВТ. Набрання чинності ЗВТ з ЄС, згідно з правилами митного союзу між Туреччиною та ЄС, надає можливість безмитного доступу до турецького ринку українським експортерам. У зв'язку з цим турецькі партнери наголошують на асиметричності торгівельних позицій двох країн та необхідності відповідного доступу турецького бізнесу до українського ринку після укладання ЗВТ.

Досягнення взаємоприйняттого компромісу щодо угоди є важливим питанням, яке потребує врегулювання й узгодження сторонами в рамках переговорів про створення ЗВТ. Істотною відмінністю в позиціях сторін є протиріччя щодо товарів, на які поширюватиметься режим ЗВТ. Наприклад, Туреччина виступила з пропозицією включити з режиму ЗВТ аграрні товари, оскільки турецькі виробники відчувають конкуренцію з боку українських. Своєю чергою, аграрна сфера є стратегічною для України в економічних відносинах із Туреччиною. За повідомленням Міністра аграрної політики та продовольства України Олексія Павленка, у 2015 р. українському АПК вдалося досягти практично повної зовнішньоторговельної переорієнтації із російського ринку на ринки країн Азії, ЄС, Африки. Туреччина стала четвертою у загальноторговельному обігу аграрною продукцією України (993,4 млн дол. США, що становить 5,3% експорту)⁵.

Для турецьких партнерів інтерес у підписанні ЗВТ з Україною та відкритті компаній в Україні полягає у використанні переваг, зокрема, того факту, що Україна має спільний кордон із чотирма країнами ЄС та більш дешеву робочу силу. Крім того, для деяких секторів турецької економіки, зокрема текстилю, присутність на українському ринку означає доступ до європейського та російського ринку. Підписання угоди про ЗВТ означатиме не тільки зростання товарообігу між Туреччиною та Україною, а й можливість від-

⁵ У 2015 році Україна наростила експорт агропродукції в країни Азії, ЄС та Африки, – Олексій Павленко. 4.02.2016. – Режим доступу http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248808866.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

криття нових турецьких компаній, а значить й інвестицій в українську економіку, а також ноу-хау турецької промисловості⁶. Проривом у двосторонніх відносинах стало підписання Угоди про безвізовий режим у 2011 р., що значно поживило ділову активність між двома країнами.

Представники турецького бізнесу наголошують на тому, що досвід Туреччини, яка на початку 2000-х рр. провела серію структурних реформ та забезпечила швидке економічне зростання, є важливим для України. Зокрема, досвід Туреччини важливий для України

Досвід Туреччини важливий для України з точки зору функціонування моделі економічної взаємодії у вигляді ЗВТ, а також митного союзу з ЄС без членства в Союзі

з точки зору функціонування моделі економічної взаємодії у вигляді ЗВТ, а також митного союзу з ЄС без членства в Союзі, а також угоди з МВФ та реалізації структурних реформ. Наприклад, віце-президент Турецько-української бізнес асоціації порівнює становище в Україні зі становищем у Грузії, яка, маючи два заморожені конфлікти на своїй території, спромоглася провести економічні реформи та де турецький бізнес є головним інвестором⁷.

Турецький бізнес залишається зацікавленим в інвестуванні в українську економіку. За даними Української служби державної статистики, обсяг турецьких інвестицій в Україні станом на 31 грудня 2014 року становить 198,7 млн дол. США, що означає, що Туреччина посідає 21-е місце серед країн-інвесторів. Проте частина турецьких інвестицій, згідно з турецькими джерелами, на практиці надходить через треті країни, тож їх об'єм значно більший⁸.

Лише Turkcell та їх дочірня компанія Life в 2015 році інвестували в українську економіку близько 500 млн дол. США. Турецькі авіалінії, Pegasus, Atlasjet також продовжують інвестувати в українську економіку. Авіаперевезення до Запоріжжя здійснюють лише Турецькі

⁶ Там само.

⁷ Інтерв'ю з Віце-президентом Турецько-української бізнес асоціації Бураком Пехліваном (березень 2016 р.).

⁸ *Ukrayna'nın genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri. T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. Mayıs 2015. – S.58. <https://www.ekonomi.gov.tr/>*

авіалінії. Також в 2014 році Турецькі авіалінії стали першою компанією, що почала здійснювати міжнародні рейси до Херсону, з пасажиропотоком близько 50 тис. на рік, що призвело до поживлення економічної ситуації в регіоні⁹. «Екстраординарним випадком» прозорої приватизації Президент Петро Порошенко назвав аукціон по ліцензіях на зв'язок третього покоління, внаслідок якого турецький бізнес інвестує в Україну 11 мільярдів гривень¹⁰. Турецькі компанії також очікують на можливості, які надасть приватизація портів.

У сфері транспорту важливими сторони вважають такі сфери, як розвиток ліній поромного сполучення, інтермодальні пасажирські перевезення, модернізація морських портів, розвиток логістичної інфраструктури. Розглядається можливість приєднання Туреччини до проекту «Вікінг» – поїзду комбінованого транспорту, маршрут якого проходить через Україну, Білорусь і Литву та об'єднує транспортні лінії Балтійського регіону з Чорним, Середземним і Каспійським морями. Також обговорюється можливість створення транспортного коридору Україна – Туреччина – Єгипет і від Балтії (Литви) до Червоного моря (Йорданії).

У світлі російських санкцій проти Туреччини та обмеження можливостей російських громадян відвідувати Туреччину з метою туризму Туреччина покладає надію саме на українських туристів.

На жаль, традиційним елементом двостороннього діалогу завжди були не стільки якісні, скільки кількісні орієнтири, наприклад, декларації щодо необхідності досягнення певного рівня товарообігу між двома країнами (10 млрд дол. США до 2010 р., чи 20 млрд дол. США до 2020 р.). Навіть кількісні показники були нереалістичними, не говорячи вже про якісні. Так, наприклад, український експорт до Туреччини має суто сировинний характер, частка високотехнологічних товарів становить до 1 відсотку експорту. При наявній структурі експорту-імпорту (в українському експорті переважає метал, продукти харчування, хімічна продукція, продукти деревообробки,

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». 4 червня 2015. – Режим доступу <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

в турецькому – продукти харчування, легкої промисловості, хімічна продукція), заявлених 20 млрд дол. США товарообігу до 2020 р. досягти не вдасться, стверджує президент Торгово-промислової палати (ТПП) України. Потрібно задіювати також інші галузі і напрями взаємодії, користуючись перевагами наявних та нових транспортних коридорів – контейнерного поїзда «Вікінг», транспортного маршруту «Via Carpatia» (від Балтійського до Егейського моря з відгалуженнями на Туреччину, Україну і Білорусь), а також нового «Шовкового шляху»¹¹.

2.3. УКРАЇНА ТА ТУРЕЧЧИНА: КОНКУРЕНЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ХАБІВ?

Однією з центральних сфер двосторонньої взаємодії є співпраця в енергетичній сфері. Інтереси двох країн у сфері енергетики близькі: необхідність диверсифікації джерел енергозабезпечення, безпека постачання енергоресурсів, більш активне використання свого транзитного потенціалу, розвідка і видобуток своїх власних ресурсів та інші. По території України і Туреччини проходять важливі для транспортування енергоресурсів до Європи Центральний та Південний газові коридори. Під час останніх зустрічей сторони домовились співпрацювати в сфері будівництва підземних газосховищ, атомної енергетики, альтернативних джерел енергії, енергоощадних технологій тощо.

Україна неодноразово висловлювала готовність брати участь у проєктах будівництва нафто- і газопроводів на території Туреччини, а також спільного видобутку вуглеводнів на шельфі Чорного моря. Так, перспективною вважалась участь України в реалізації проєктів «Набукко», «Самсун-Джейхан», також декларувалось бажання брати участь у будівництві та експлуатації ініційованого в травні 2012 Трансанатолійського трубопроводу (TANAP). Однак потенційна участь України в подібних проєктах не реалізовується повною мірою.

¹¹ *Киеву и Анкаре для достижения показателей товарооборота в \$20 млрд нужно перейти от дружественных отношений к стратегическому партнерству. 14.03.2016. – Режим доступа <http://interfax.com.ua/news/economic/330639.html>.*

Енергетична безпека України у багатьох аспектах залежить від Туреччини. Стратегічним завданням є забезпечення дозволу турецької сторони на проходження танкерів зі скрапленим природним газом (СПГ) через протоки до Чорного моря. Від реалізації оголошеного РФ «Турецького потоку», що має реорієнтувати транзит російського газу до Європи з території України до Туреччини, залежить доля української ГТС. Той факт, що зараз у контексті російсько-турецької конфронтації, цей проект може бути скасований Анкарою, не може приховати невтішний факт: Україна не спроможна координувати свою енергетичну політику з Туреччиною, яка керується лише власними інтересами щодо перетворення на світовий енергетичний хаб.

Звіт Кабінету Міністрів за 2015 р. дозволяє зробити висновки про стан виконання головних пріоритетів України щодо Туреччини¹². Ключовим питанням у Програмі енергонезалежності виокремлено будівництво LNG-терміналу, для чого необхідно досягти згоди турецької сторони на пропуск танкерів із СПГ через протоки Босфор та Дарданелли.

Згідно з Конвенцією Монтре 1936 року, всі кораблі, крім військових, мають свободу судноплавства через протоки. У 1994 році Туреччина впровадила (та в 1998 р. переглянула) Правила морського руху в протоках, фактично ввівши додаткові заходи безпеки судноплавства та обмеження на розмір танкерів. Зважаючи на те, що СПГ у морському праві характеризується як небезпечний вантаж, слід забезпечити згоду турецької сторони на прохід СПГ-танкерів. Фактично, прецедентів проходу СПГ-танкерів через протоки ще не існує. Турецька відмова формально пов'язана з екологічними міркуваннями. За повідомленням Посла України в Туреччині, проблема полягає у небажанні Туреччини створювати даний прецедент, так само, як необхідності визначити технічні параметри – кількість і періодичність пропуску танкерів. Функціонування СПГ-терміналу

¹² Інформація щодо реалізації плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 213 із змінами). – Режим доступу <http://www.kmu.gov.ua>.

2. ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ЩОДО ТУРЕЧЧИНИ І ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: «МАПА ЦІЛЕЙ»

потребувало б 8 танкерів на місяць, що не становило б значне додаткове навантаження на протоки¹³.

Результати переговорів, які ведуться між Києвом та Анкарою щодо пропуску танкерів з СПГ через протоки, не відомі широкому загалу. Зазначається лише, що «здійснюється послідовна робота за участю Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента України, Міненерговугілля та МЗС з опрацювання з турецькою стороною зазначеного питання з метою його позитивного вирішення», і ця тематика регулярно обговорюється, зокрема, під час зустрічей Президента Петра Порошенка з Президентом Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом, під час візиту в Україну Прем'єр-міністра Туреччини Ахмета Давутоглу. Крім того, було проведено двосторонні технічні консультації з експертами турецької сторони в рамках переговорного процесу щодо укладення Угоди про ЗВТ між Україною та Туреччиною та намічені подальші кроки в організації переговорного процесу.

2.4. КРИМСЬКІ ТАТАРИ: «МІСТОК ДРУЖБИ» МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ТУРЕЧЧИНОЮ

Дедалі більшу роль набуває взаємодія між Україною та Туреччиною в гуманітарному вимірі. Туреччина і раніше була основним донором допомоги тюркським етносам, що проживають в Україні. Туреччина відчуває себе опікуном усіх тюркських народів та досить активно використовує їх як важелі свого впливу в країнах-партнерах. Саме цим викликаний інтерес Туреччини до кримських татар, турків-месхетинців, гагаузів, що проживають в Україні. Кримських татар, які проживають в Україні, на всіх офіційних зустрічах називають «містком дружби» між країнами.

Туреччина відчуває себе опікуном усіх тюркських народів та досить активно використовує їх як важелі свого впливу в країнах-партнерах

¹³ Інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня»: «Небезпечний вантаж?» 19 лютого 2013. Режим доступу: Офіційний веб-сайт Посольства України в ТР: <http://turkey.mfa.gov.ua/ua/embassy/ambassador/interviews/1204-interview-to-dzerkalo-tujnya-in-russian>.

У зв'язку з останніми подіями в країні саме кримським татарам випала доля стати двигуном гуманітарної взаємодії між Україною і Туреччиною. У звіті Кабінету Міністрів серед найважливіших візитів та зустрічей відзначений візит Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна до Туреччини для участі у II сесії Всесвітнього конгресу кримських татар 1 серпня 2015 року. Задля залучення донорської допомоги для тимчасово переміщених осіб, українських громадян на Донбасі та в Криму, зокрема кримських татар, у січні 2015 року Мінсоцполітики та Координаційний офіс в Україні урядової організації Турецького агентства зі співробітництва та координації підписали протокол про наміри. Наприклад, за підтримки Туреччини у Херсонській області планується будівництво будинків для кримських татар – вимушених переселенців із Криму.

Туреччина неодноразово висловлювала свою стурбованість щодо статусу кримських татар. Лідер кримськотатарського народу Мустафа Джемільев (Киримоглу) неодноразово зустрічався з турецьким керівництвом та був нагороджений Орденом Турецької Республіки за заслуги у зближенні націй та розвитку дружніх зв'язків між Туреччиною та Кримом. Заборона окупаційної влади на в'їзд Джемільову та Чубарову на територію Криму та загрози розпустити Меджліс кримськотатарського народу викликали засудження з боку Туреччини. Неофіційна делегація турецьких вчених та експертів відвідала Крим для з'ясування ситуації з правами людини на окупованому півострові.

Окрім кримськотатарського питання, міжлюдські контакти чи співпраця між громадянськими суспільствами обох країн є спорадичними, приклади співпраці українських та турецьких неурядових організацій нечисленні. Звісно, існують приклади реалізації спільних проєктів у сфері науки і техніки, культури, співпраці на рівні регіонів та міст тощо, розвиваються контакти в сфері спортивних та культурних обмінів. Але така взаємодія не носить системний характер. Динаміка розвитку туристичної співпраці є досить стрімкою, але не пропорційною: українські туристи частіше відвідують Туреччину, ніж турецькі – Україну¹⁴.

¹⁴ *Двосторонні відносини у сфері туризму. [Електронний ресурс]. Режим доступу: Офіційний веб-сайт Посольства України в ТР <http://www.mfa.gov.ua/turkey/ua/5049.htm>. – Останній доступ 7.04.2010.*

3. ЗАЦІКАВЛЕНІ ОСОБИ, ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ТА ВПЛИВУ

Для того, щоб зрозуміти турецьку специфіку процесу прийняття рішень в сфері зовнішньої політики, варто подивитись на структуру влади в країні. З 2002 р. в Туреччині при владі перебуває помірковано-ісламістська партія – Партія справедливості та розвитку (ПСР), з якою пов'язують глобальні трансформації у внутрішній та зовнішній сферах Туреччини. Цій партії вдалось прочно закріпитись у всіх структурах влади, протягом десятиліть формуючи однопартійний уряд. Після парламентських виборів влітку 2015 р., коли створити коаліційний уряд ПСР не вдалось, були призначені дострокові вибори, внаслідок яких партія все ж отримала більшість.

Таким чином, ключові зовнішньополітичні посади в країні – президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ – обіймають представники однієї політичної сили. Через це про плюралізм поглядів на зовнішню політику не йдеться. Рішення щодо ключових питань зовнішньої політики приймають в режимі «ручного управління».

Ключовою персоналією у зовнішньополітичному плануванні ПСР залишається прем'єр-міністр Ахмет Давутоглу, який у 2009-2014 рр. обіймав посаду міністра закордонних справ, а до цього виступав зовнішньополітичним радником Ердогана. Саме Давутоглу є ідеологом перетворення Туреччини на «глобальну» державу.

Президент Республіки також має важелі для прийняття ключових рішень, і Реджеп Таїп Ердоган проводить активну зовнішньополітичну діяльність, зокрема і на українському напрямку. Про це свідчать засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою у 2015-2016 рр.

Інші політичні партії, представлені в парламенті – Великих національних зборах Туреччини – не мають суттєвого впливу на формування зовнішньої політики. Незважаючи на те, що вони можуть критикувати владу щодо пасивної політики у відношенні України (наприклад, представники Партії націоналістичного руху регулярно закликають турецьку владу до більш активних дій щодо становища кримських татар в Криму), їхні погляди в цілому збігаються з позицією правлячої

партії щодо ситуації в регіоні. Політика опозиційної нині Республіканської народної партії щодо України з початку 1990-х до 2002 р. ніякими принципово іншими підходами не відрізнялася.

Наразі Україна має вивести відносини з Туреччиною на прагматичні рейки, не жертвуючи своєю відданістю демократичним цінностям

У зв'язку з вищевказаним, чутливим залишається питання ставлення України до характеру внутрішньополітичного процесу в Туреччині. На відміну від європейських партнерів, у спілкуванні з якими Україна дискурсивно спирається на свій європейський вибір та вважає

спільним знаменником приналежність до єдиного європейського простору, у відносинах з Туреччиною є потенційно конфронтаційні фактори. Такими факторами, зокрема, є згортання демократичних реформ в Туреччині, масові порушення прав людини, зокрема, арешти журналістів та представників академічної спільноти, утиски курдської меншини тощо. Європейська спільнота одностайно засуджує дії нинішньої влади в Туреччині, хоча й вимушена знаходити баланс між критикою уряду та залежністю від Туреччини в питанні розв'язання сирійської проблеми, зокрема проблеми біженців. Наразі перед Україною стоїть схожа задача – вивести відносини з Туреччиною на прагматичні рейки, не жертвуючи своєю відданістю демократичним цінностям. З іншого боку, тенденція на збереження та посилення позицій нинішнього керівництва в Туреччині може свідчити про стабільний та передбачуваний зовнішньополітичний курс турецького керівництва в цілому, зокрема, в контексті відносин з Україною.

В гуманітарній сфері турецький урядовий орган ТІКА (Турецьке агентство співробітництва та розвитку) є важливим каналом надання гуманітарної допомоги. За останні роки були імплементовані численні проекти, від побудови житла для кримських татар до реставрації культурних пам'яток на території України. Зараз позитивним трендом є інтенсифікація контактів українських міністерств з цим органом та підписання документів, які закладають підвалини для подальшого більш ефективного надання технічної допомоги Україні. Часто проблему становила зайва політизація, як на побутовому, так і на експертному рівнях, економічній та гуманітарній діяльності ТІКА, а також турецьких компаній та НУО в Україні, зокрема, в Криму до окупації, що є реліктом мислення часів Холодної війни. Парадоксально, але протягом багатьох років від окремих представників

українського політикуму та академічної спільноти можна було почути стереотип, що саме Туреччина рано чи пізно здійснить спробу анексії Кримського півострову, в той час як російська загроза абсолютно не бралась до уваги.

Важливим гравцем у двосторонніх українсько-турецьких відносинах є бізнес-структури. Економічній складовій, починаючи з моменту встановлення дипломатичних відносин, надавалося принципове значення, і є підстави говорити про повну «економізацію» співпраці. Такі структури як торгівельно-промислові палати можуть стати містком між підприємствами двох країн. Наприклад, Торгово-промислова палата (ТПП) України має представництво в м. Трабзон і в регіоні Трабзон, головою якого є очільник Асоціації промисловців та підприємців міста Трабзон. Досягненням є організація бізнес-делегацій, сформованої ТПП за сприяння Міжнародної спілки бізнесменів України та Туреччини (TUID). Одним зі стимулів для багатьох турецьких бізнесменів тісніше співпрацювати з Україною є втрата великого російського ринку, також такі бізнес-делегації цікаві для тих українських підприємців, хто втратив власний бізнес на Сході України¹⁵.

Кримськотатарське питання є важливим об'єднувачим фактором відносин України та Туреччини. Найбільшу активність тут відіграє Меджліс кримськотатарського народу на чолі з Мустафою Джемілевім. Впродовж останніх двох років він мав численні зустрічі як з Ердоганом, так і з Давутоглу.

Як зазначалось, головним провідником українських інтересів у Туреччині є кримськотатарська діаспора, кількість представників якої сягає близько 1 млн осіб¹⁶. Ця група населення, яка називає себе кримськими турками, добре представлена в турецьких політичних партіях, ор-

¹⁵ *Украинские предприниматели готовы заменить российских на турецком рынке. Торгово-промышленная палата Украины. 25.02.2016. – Режим доступу http://www.ucci.org.ua/visti/rus/news/2016/02/25/51_shtml.*

¹⁶ *За іншими оцінками, на території Туреччини наразі мешкає близько 100 тис. представників кримськотатарської діаспори, а декілька мільйонів турецьких громадян мають кримськотатарське коріння.*

ганах влади, бізнес-колах та вирізняється великою активністю¹⁷. Ця активність викликана «діаспорним націоналізмом» кримських татар, які добре інтегровані в турецьку культуру, але відчувають свою спорідненість, розвивають національну самосвідомість та з інтересом спостерігають за подіями на своїй прадавній батьківщині – в Криму¹⁸.

Так, деякі кримськотатарські активісти відчули себе покинутими напризволяще турецькою владою, яка, на їхню думку, пожертвувала інтересами кримських татар задля збереження добрих відносин із Росією, у той час, коли вони очікували, що Туреччина може зробити більше. Обурення викликали оголошені владою наміри наростити економічну взаємодію з Росією, незважаючи на антиросійські санкції Заходу¹⁹.

Водночас, у Туреччині активною є також проросійськи налаштована кримськотатарська спілка, яка співпрацює з Росією та на яку часто посилаються російські джерела. Зокрема, її голова публічно критикує українську владу за блокаду Криму, прирівнюючи її до терористичних дій Ісламської держави в Сирії²⁰. Крім того, в самому Криму були створені маріонеткові кримськотатарські організації, які служать рупором російської пропаганди. Вони організували так звані національні збори кримських татар у Криму одночасно з Конгресом кримських татар в Анкарі, щоб висловити свій протест проти «де-

17 *Наприклад, такі відомі персоналії, як заступниця голови Партії націоналістичного руху (МХП), представлені в парламенті, чи найбагатша людина Туреччини за версією Forbes Мурат Улькер мають кримськотатарське походження.*

18 *Paul Goble. Turkey's Crimean Tatars Reach Out to Their National Homeland. Eurasia Daily Monitor Volume (10), No 120. June 25, 2013. Available at http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41070&no_cache=1#.VtWeT8vrjcs.*

19 *Nicholas Clayton. Crimean Tatars Feel Abandoned by Turkey. November 26, 2014. Available at <http://www.eurasianet.org/node/71111>.*

20 *Crimean Tatars in Turkey equate Ukraine's blockade of Crimea to IS actions. October 29, 2015. Available at <http://tass.ru/en/world/832745>.*

структивної діяльності групи [кримськотатарських] політиків, які знайшли притулок в Києві та підтримують конфронтацію»²¹.

На це потрібно зважати в рамках публічної дипломатії, спрямованої на турецьке суспільство, щоб не дозволяти таким «прокремлівським» групам монополізувати кримськотатарський дискурс. Туреччина вітала той факт, що наразі в Києві почали приділяти більше уваги кримським татарам у порівнянні з попередніми адміністраціями. Однак, очікуються ще більш конкретні кроки, зокрема, щодо імплементації законодавства, що стосується кримських татар.²²

Туреччина вітала той факт, що в Києві почали приділяти більше уваги кримським татарам у порівнянні з попередніми адміністраціями

Академічна спільнота в Туреччині є досить потужною силою, яка не обов'язково має вплив на процес прийняття рішень, але є важливим у формуванні громадської думки. Українська тематика достатньо добре відстежується в турецьких наукових колах, тож спільні заходи, включаючи шкільні та студентські, можуть стати одним з елементів української публічної дипломатії.

²¹ *While on a working trip to Crimea, President of Russia Vladimir Putin had an informal meeting with representatives of Crimean ethnic groups' public associations. August 17, 2015. Available at http://www.turkey.mid.ru/hron/press_e_98.html.*

²² *Ambassador Mr. Yönet Can Tezel's Interview To Ukrinform , 23.03.2015. Available at <http://kiev.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=229651>.*

4. НАЯВНІ І ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ, КОНФЛІКТИ

ПРОВАДЖЕННЯ З БОКУ АНКАРИ ПОЛІТИКИ «РОСІЯ ПЕРЕДУСІМ»

Можна прогнозувати продовження Туреччиною курсу балансування між Росією та Заходом. Реальним виглядає сценарій, за яким Туреччина буде далі вести обережну політику щодо країн, яких вона вважає сателітами Росії, з метою мінімізувати ризик ще більшого загострення відносин із Москвою. Нинішнє керівництво може вважати поглиблення співпраці з Україною «червоною лінією», яку не варто переступати, щоб не викликати зайвого роздратування в північного сусіда.

Ймовірність. Висока. На сучасне бачення Туреччини щодо відносин з Росією дуже впливає історичний досвід.²³ Він вказує на те, що Туреччина й раніше була на межі повномасштабного конфлікту з Росією, що не завадило цим відносинам потім перетворитись на «кероване суперництво».

Як уникнути? На даному етапі виникло унікальне «вікно можливостей» для поглиблення відносин із Туреччиною. У світлі загострення протиріч між РФ і Туреччиною можливе ситуативне поживлення інтересу турецької сторони до співпраці з Україною, що не обов'язково буде заслугою української дипломатії. Внаслідок анексії Криму Росія фактично порушила сфери впливу в регіоні та розширює свою військову присутність у Чорному морі, активно мілітаризуючи півострів та модернізуючи флот, що не може не вплинути на оборонну стратегію Туреччини, яка намагається тепер забезпечити підтримку всіх можливих сторін. Тож йдеться про те, щоб ефективно скористатись шансом просунутись у тих напрямках співпраці, на яких великого прогресу досі не було через їхню чутливість

²³ Наприклад, великий відбиток на сучасну турецьку стратегію по відношенню до Росії наклав той історичний досвід, що Туреччина (тоді Османська імперія) програла абсолютну більшість війн проти Російської імперії.

(зокрема, йдеться про військово-технічну співпрацю та енергетику).

Потрібно використати ситуацію, за якої Туреччина змушена солідаризуватися з Україною та розв'язувати загрози безпеки спільними зусиллями. Це може інтенсифікувати співпрацю з Туреччиною по лінії НАТО, зокрема що стосується досягнення взаємосумісності ЗСУ з арміями країн-членів НАТО та реформи сектору безпеки. У рамках переговорів уже були досягнуті певні домовленості щодо поглиблення військово-технічної співпраці.

НЕПРОЗОРИ ПРАВИЛА ГРИ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ НІВЕЛЮЮТЬ ЦІННІСТЬ УКРАЇНИ ЯК БІЗНЕС-ПАРТНЕРА В ОЧАХ ТУРЕЧЧИНИ

Узагальнюючи, можна виокремити такі проблеми в торговельно-економічній сфері, що мають об'єктивний характер. По-перше, до них належить непропорційне сальдо торгового балансу на користь України, що турбує турецьку сторону та має бути скоригованим для успішного функціонування ЗВТ між Україною та Туреччиною. По-друге, структура українського експорту до Туреччини свідчить, що високотехнологічна продукція становить мізерну його частку. Переважають товари з малою доданою вартістю, український експорт має переважно сировинний характер, обсяги торгівлі послугами незначні. Крім того, тимчасом як турецькі компанії займають важливу нішу в українській економіці («Енка», «Догуш», «Чукурова», «Тюрксель» та ін.), українські компанії в незначному обсязі представлені на турецькому ринку.

З точки зору турецького бізнесу, існує два важливих питання на двосторонньому порядку денному, специфічні саме для українсько-турецького економічного співробітництва. По-перше, це питання укладання Угоди про ЗВТ. По-друге, це відсутність можливості турецьким авіакомпаніям здійснювати більшу кількість рейсів до України у зв'язку з монополізацією в авіаційній сфері. Турецький бізнес нарікає на проблеми, з якими стикається весь бізнес в Україні, такі як верховенство права, бюрократія, монополізація

тощо²⁴. За інформацією Посольства Турецької Республіки в Україні, найбільш поширеними проблемами, що ускладнюють роботу турецьких підприємств на українському ринку, є неузгодженість у питаннях стандартизації, затримки з поетапною оплатою послуг турецьких підприємств-підрядників, недосконала митно-тарифна політика, суперечності в українському законодавстві, існування «тіньової» економіки та непрозорих практик ведення бізнесу²⁵.

Ймовірність. Висока, зважаючи на повільний темп реформ та переважання інтересів олігархічних структур у сфері ведення бізнесу в Україні.

Як уникнути? Окрім здійснення реформ, спрямованих на покращення бізнес-клімату в Україні загалом, в економічній сфері Туреччина також може стати майданчиком для імплементації нового механізму – торговельних представництв. Тож запровадження представництва в Туреччині має стати ефективним інструментом популяризації української економіки за кордоном. До речі, між Україною та Туреччиною вже мало місце введення інноваційного формату двосторонніх відносин – Стратегічної Ради високого рівня, яка залишається ефективним дипломатичним інструментом для реалізації реального стратегічного партнерства між двома країнами.

Укладання ЗВТ можливе за наявності політичної волі, прикладом чого стало впровадження безвізового режиму з Туреччиною. Як висловлюються представники турецького бізнесу: «Сотні турецьких компаній, фабрик чекають на підписання ЗВТ. Після цього ми побачимо багато великих інвестицій, і що головне, «інвестицій від нуля» (greenfield investments), оскільки зараз турецькі компанії в Україні здебільшого працюють у сфері послуг». Важливим є презентувати можливості української економіки не як країни, яка

²⁴ *Інтерв'ю з Віце-президентом Турецько-української бізнес асоціації Бураком Пехліваном (березень 2016 р.)*

²⁵ *Ukrayna'nin genel ekonomik durumu ve Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkileri. T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. Mayıs 2015. S.77-79. Доповідь Посольства ТР в Україні. – Режим доступу <https://www.ekonomi.gov.tr>.*

є failed state через війну на Сході. Україна має показати, що на 93 процентах території України мир та існують інвестиційні можливості²⁶.

МАЛА ОБІЗНАНІСТЬ ЩОДО УКРАЇНИ В ТУРЕЧЧИНІ, ВИКРИВЛЕНЕ СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ СЕРЕД ТУРЕЦЬКОГО ПОЛІТИКУМУ І ГРОМАДСЬКОСТІ, ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

У Туреччині мало обізнані з Україною, мало цікавляться її політикою чи культурою. На шпальтах турецьких газет домінує таке визначення українських подій як «громадянська війна». Роль Росії в конфлікті на Донбасі мало відома, нерідко можна почути серед пересічних турків думку, що Україна — це частина Росії. Частково проблема пояснюється тим, що експертів з української проблематики в Туреччині мало, частина журналістів, що спеціалізуються на пострадянському просторі, є російськомовними вихідцями з тюркськими коренями, які використовують російські джерела для своїх репортажів. Як і в інших країнах, у турецькому академічному та експертному середовищах є ті, хто симпатизує Україні як жертві російської агресії, а отже, жорстко критикує примирювальну позицію турецької влади, і ті, хто сповідує принцип «рівновіддаленості» від сторін конфлікту, щоб не стати його заручником, або навіть закликає до використання протиріч між Росією та Заходом у своїх цілях. До речі, остання позиція неодноразово відображалася у заявах турецьких високопосадовців. Помітною є роль посольства РФ у Туреччині, яке є рупором пропаганди. Новий характер російсько-турецьких відносин призвів до того, що Україна та Туреччина розпочали консультації щодо об'єднання зусиль в інформаційній війні проти Росії.

Ймовірність. Від середньої до високої, у залежності від погіршення чи нормалізації відносин між Росією та Туреччиною.

²⁶ *Інтерв'ю з Віце-президентом Турецько-української бізнес асоціації Бурак Пехліваном (березень 2016 р.).*

Як уникнути? У світлі неповної і часто спотвореної інформації в турецьких медіа про Україну важливо доносити відомості про Україну до турецької громадськості. Корисною може бути практика запрошення журналістів провідних мас-медіа відвідати країну з метою висвітлення подій в Україні²⁷. Важливо також використовувати дипломатичні установи України. Незважаючи на скромні ресурси в розпорядженні українських дипломатичних представництв за кордоном, посольство України в Анкарі є активним щодо інформування про події в Україні. Посол України в Туреччині Сергій Корсунський у дослідженні Інституту світової політики потрапляв до топ десяти очільників українських дипломатичних представництв за кордоном²⁸. Українське посольство досить активне в медіа-просторі, з активними сторінками в соціальних мережах, де регулярно висвітлюються українські події турецькою, англійською та українською мовами. Необхідно також активно співпрацювати з кримськотатарською діаспорою в Туреччині.

²⁷ Прикладом може слугувати стаття про Херсон в турецькій газеті *Hürriyet* з нагоди відкриття нового рейсу Турецьких авіаліній Стамбул-Херсон (*Saygılı S. Dinyeper'in milletler bahçesi: Kherson. 11 Eylül 2015. Available at <http://www.hurriyet.com.tr/dinyeper-in-milletler-bahcesi-kherson-30045564>*.)

²⁸ Рейтинг «Топ-10 послів в Україні та за кордоном». 21.02.12. – Режим доступу <http://iwr.org.ua/ukr/public/504.html> та Рейтинг «Топ-10 послів в Україні і за кордоном». 20.02.13. – Режим доступу <http://iwr.org.ua/ukr/public/687.html>.

5. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Стратегічне партнерство передбачає планомірну координацію дій країн у всіх сферах. Наявне охолодження у російсько-турецьких відносинах є «вікном можливостей» для України, однак ставитися до ситуації як до магічної палички, яка зробить турецьких партнерів більш поступливими, наприклад, у сфері транзиту газу чи на переговорах щодо ЗВТ, не варто.

Для реалізації найбільш бажаного сценарію розвитку двосторонніх відносин Україні в політичній сфері варто здійснити наступний комплекс заходів.

1. Сприяти завершенню концептуального, інституційного та нормативно-правового забезпечення задекларованого стратегічного партнерства, що передбачатиме, між іншим, сприяння вирішенню проблеми надмірного затягнення внутрішньодержавних процедур із набрання чинності двосторонніх українсько-турецьких угод, розширення кількості консульських установ на території одна одної.
2. Зважаючи на стратегічну для України позицію Туреччини щодо Росії, ЄС та України, а також її чутливе ставлення до становища кримських татар, важливо забезпечити більш активну участь Туреччини в розв'язанні кримської проблеми, зокрема в запропонованому Україною форматі «Женева плюс».
3. Обговорити можливість приєднання Туреччини до санкцій проти Росії, засудження дій російської влади, дипломатичний тиск на Росію та визнання інтересів Туреччини в мирному розв'язанні конфлікту, розгляд можливості приєднання Туреччини до структури ГУАМ-ОДЕР тощо, приєднання України до формату тристороннього безпекового діалогу Польщі, Румунії та Туреччини та ін.
4. Обговорити з турецькою стороною питання необхідності дотримання режиму окупованої території Криму, що стосується обмеження заходів турецьких кораблів у кримські порти і перельотів турецьких авіакомпаній на півострів, інформувати компетентні органи Туреччини щодо порушення статусу оку-

- пованої території турецькими судами, контролювати перебіг уже відкритих компетентними органами Туреччини кримінальних справ щодо перевізників, що порушують цей статус.
5. Створити експертну структуру для моніторингу ситуації в двосторонніх відносинах, а також координації діяльності чинних інститутів, яка б включала в себе представників Адміністрації Президента, МЗС, Міністерства економічного розвитку і торгівлі та інших міністерств, а також представників спільних українсько-турецьких структур та експертного співтовариства.
 6. Сприяти деполітизації питання про офіційну допомогу Анкари тюркським етносам в Україні (туркам, туркам-месхетинцям, гагаузам, кримським татарам), сприяти наданню дипломатичного статусу Турецького агентства зі співробітництва та розвитку (ТІКА) в Україні.
 7. Інтенсифікувати втілення ідеї про створення «Програми між-регіональної співпраці» як інструмента посилення прямих зв'язків між українськими та турецькими областями.
 8. Розглянути можливість залучення Туреччини у розробку спільної безпекової стратегії в Чорноморському регіоні та підтримання стабільності спільними зусиллями (на кшталт турецької ініціативи Платформи стабільності на Кавказі, запропонованої після російсько-грузинської війни 2008 р.).
 9. Міністерству закордонних справ України та Міністерству оборони України розпочати консультації з країнами НАТО щодо включення до порядку денного засідання Комісії України-НАТО під час Варшавського саміту НАТО питання посилення військової присутності Альянсу в Чорноморському регіоні.
 10. Інтенсифікувати співпрацю з Туреччиною в сфері спільних навчань, обміну досвідом між фахівцями обох країн, проведення спільних консультацій, тренінгів і семінарів у сфері реформування сектору безпеки і модернізації армії. Вивчити досвід Туреччини у її боротьбі з окремими терористичними організаціями (курдів) та постконфліктного регулювання (на-

приклад, розселення колишніх військових у курдських районах).

11. Активізувати переговори щодо створення спільних підприємств для поглиблення оборонно-промислового співробітництва тощо.

Для реалізації повноцінної співпраці в економічній сфері необхідно:

1. Усунути проблеми технічного характеру, що найчастіше гальмують розвиток двосторонніх відносин (наприклад, питання спрощення митних процедур).
2. Укласти Угоду ЗВТ на взаємоприйнятних умовах.
3. Відкрити торгівельне представництво України в Туреччині для просування українських бізнес-інтересів у Туреччині.
4. Надавати державну підтримку та залучати бізнес до реалізації спільних українсько-турецьких проектів, таких як відкриття нових поромних переправ, виробництво наукомісткої продукції тощо.
5. Забезпечити участь турецьких інвестиційних фондів і компаній у реалізації інвестиційних проектів, у конкурсах із продажу пакетів акцій українських підприємств із метою поглиблення інвестиційної співпраці, вивчити турецький досвід організації торгівельних представництв за кордоном.
6. Забезпечити участь Туреччини в українсько-білорусько-литовському проекті використання потягу комбінованого транспорту «Вікінг». У контексті поставленого урядом завдання розвивати портові потужності та інфраструктуру для нарощування експорту, Туреччина виглядає природним партнером, із яким можна покращити логістичні потужності обох сторін Чорного моря.

7. Запропонувати план спільних виставково-ярмаркових заходів українських та турецьких компаній у сфері сільського господарства, промисловості, туризму тощо.
8. Налагодити системні контакти з наявними бізнес-спілками, що представляють інтереси турецьких ділових кіл в Україні; підтримувати контакти між торгово-промисловими палатами обох країн, турецькими бізнес-асоціаціями в Україні та Туреччині. Важливим інструментом презентації є організація бізнес-делегацій до Туреччини разом із Торгово-промисловою палатою України, завдяки яким була започаткована практика презентації України в різних регіонах Туреччини.

У рамках співпраці з Туреччиною в енергетичному секторі варто:

1. В умовах необхідності диверсифікації джерел енергопостачання, фактичної втрати доступу до енергоресурсів на континентальному шельфі обговорити з турецькою стороною можливі варіанти розв'язання політичних та технічних проблем проходження СПГ-танкерів через Босфор та Дарданелли для постачання сировини українському СПГ-терміналу в рамках переговорів із турецькою стороною.
2. Заохочувати спільну діяльність щодо реалізації проектів із модернізації ГТС та інших об'єктів енергетичної інфраструктури обох країн.
3. Лобіювати проекти надання українськими підприємствами субпідрядних послуг для турецької вугільної промисловості, створення та експлуатації в Туреччині атомних електростанцій тощо.
4. Вивчити можливі позитивні та негативні наслідки від реалізації проекту Трансанатолійського газопроводу (TANAP) для енергетичної безпеки України.

У рамках міжкультурної і гуманітарної співпраці між Україною та Туреччиною необхідно:

1. Обговорити механізми надання турецької економічної допомоги Україні на потреби кримських татар, використовуючи координаційний офіс турецького Агентства ТІКА.
2. Приділити особливу увагу контактам між українськими та турецькими засобами масової інформації, як для популяризації культури одне одного, так і для координації дій із можливої реалізації спільних проєктів, наприклад щодо протидії російській пропаганді; заохоченню контактів між науковими та освітніми установами, бібліотеками, архівами, музеями та ін.
3. Розробити механізми залучення кримськотатарської діаспори в Туреччині до лобювання спільних українсько-турецьких ініціатив з деокупації Криму.
4. Розглянути питання щодо відкриття кафедр української філології, Центрів української мови та культури в турецьких ВНЗ, за аналогією з мережею турецьких центрів, що існують в Україні; організувати програми обміну для турецьких студентів, зокрема, тих, які вивчають українську мову.
5. Підтримати спільні історичні розвідки українських та турецьких вчених, наприклад, проєкт із вивчення османських джерел у турецьких архівах, які є білою плямою в українській історичній науці.
6. Підтримати проєкт із перекладу та публікації творів українських письменників у Туреччині, за аналогією з проєктом популяризації турецької літератури, що його здійснює Міністерство культури Туреччини.
7. Сприяти реалізації спільних українсько-турецьких туристичних маршрутів для ознайомлення з історично-культурною спадщиною двох країн, що приведе до підвищення атрактивності туристично-рекреаційної галузі в Україні; підтримати популяризацію екологічного, етнічного, лікувального туризму за допомогою спеціальних інформаційних кампаній.

ПОДЯКА

Інститут світової політики висловлює подяку численним фахівцям з українсько-турецьких відносин, які знайшли можливість поділитися своїм баченням майбутньої співпраці між Україною та Турецькою Республікою під час підготовки цього аналізу.

Окрема подяка старшому науковому співробітнику відділу з проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України *Андрію Каракуцу* та професору Університету Kadir Has (Стамбул, Туреччина) *Мітату Челікпала* за цінні коментарі до попередніх версій цієї записки.